

РЭДАГАВАННЕ ЯК КОМПЛЕКСНАЯ ПРЫКЛАДНАЯ НАВУКА

Рэдагаванне разглядаецца ў своеасаблівым трыадзінстве: сфера практычнай дзейнасці, вучэбная дысцыпліна і прыкладная навука.

Першы складнік рэдагавання – сфера практычнай дзейнасці – у дыххраніі сягае да пачатковых спроб стварэння вербальных паведамленняў і неабходнасці іх перадачы з адэкватным разуменнем успрымальнікам, але сапраўдным пунктам адліку з’яўляецца вынаходства кнігадрукавання І. Гутэнбергам (сярэдзіна XV ст.) і ў выніку магчымасць трансліравання зместу на масавую аўдыторыю. Для беларускага рэдагавання такім пунктам адліку стала зафіксаваная ў першай выдадзенай Ф. Скарынам кнізе (Псалтыр) дата – 6 жніўня 1517 г. Удасканаленне друкарскага станка, павелічэнне колькасці працаўнікоў друкарняў, пывышэнне якасці выдавецкай прадукцыі з мэтай атрымання камерцыйнай выгады выклікалі патрэбу ў спецыялістах, якія б сачылі за дакладнасцю надрукаванага тэксту і яго адпаведнасцю першапачатковаму арыгіналу. З узнікненнем газет і часопісаў і, адпаведна, рэдакцый рэдагаванне як сфера практычнай дзейнасці атрымала новыя істотныя характарыстыкі, звязаныя не толькі з трансліраваннем інфармацыі, але і з яе актуальнасцю для спажывца.

Рэдагаванне як вучэбная дысцыпліна ўзнікла ў сярэдзіне XX ст. у выніку вывучэння метадалогіі падрыхтоўкі кніжнай і газетна-часопіснай прадукцыі да друку. Пачаткам распрацоўкі дысцыпліны ў Савецкім Саюзе можна лічыць сярэдзіну 1940-х гг., калі прафесар К.І. Былінскі пачаў чытаць лекцыі для партыйных работнікаў і студэнтаў факультэта журналістыкі Маскоўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя М.В. Ламаносава і выдаў вучэбны дапаможнік «Асновы і тэхніка літаратурнай праўкі» (1944) [2]. У 1950–70-я гг. расійскія і ўкраінскія даследчыкі Д.Э. Разенталь, М.К. Сянкевіч, В.І. Свінцоў, А.Э. Мільчын, К.М. Накаракава, У.У. Рызун і іншыя актыўна далучаюцца да распрацоўкі разнастайных аспектаў рэдагавання. Вучэбны дапаможнік М.М. Сікорскага «Тэорыя і практыка рэдагавання» (1980) [5] стаў заключным этапам распрацоўкі праблем рэдагавання ў савецкі час.

Рэдагаванне па традыцыі ўключаецца ў кнігазнаўства як інтэграцыйная навука пра кнігу (вывучае працэсы яе стварэння і функцыя-

навання), а больш вузка – у комплекс навук пра выдавецкую справу, звязаных з «падрыхтоўкай, выпускам і распаўсюджваннем кніг, часопісаў, газет, выяўленчых матэрыялаў і іншых відаў друкаванай прадукцыі» [3]. З узнікненнем у XX ст. аўдыявізуальных (радыё і тэлебачанне) і электронных (сеткавых) СМІ адбываецца адасабленне гэтай часткі рэдагавання ад «друкаванай прадукцыі». Але пры ўсіх асаблівасцях і дапушчэннях яно прадугледжвае працу з тэкстам, са зместам твора. Таму сёння сувязі рэдагавання не абмяжоўваюцца кнігазнаўчымі, а распаўсюджваюцца на філалагічныя (літаратуразнаўчыя і лінгвістычныя); рэдактару немагчыма абысціся без напрацовак тэксталогіі, тэорыі камунікацыі, герменеўтыкі, праксіялогіі, псіхалогіі і іншых галін навуковых ведаў.

Інфармацыйны выбух канца XX – пачатку XXI ст. выклікаў скачкападобнае ўзрастанне колькасці тэкстаў, якія акаляюць чалавека, і, адпаведна, патрэбу ў іх аналізе і, пры неабходнасці, праўцы перад абнародаваннем. Гэта значыць, менавіта шматстайнасць тэкстаў – носьбітаў інфармацыі, стала рухавіком далейшага развіцця рэдагавання як комплексу прымянення інтэлектуальных высілкаў спецыяліста. Змены ў грамадскіх адносінах, узнікненне адгалінаванняў рэдагавання датычна дзейнасці навуковай, рэферэнцкай, сэрвіснай, рэкламнай сувязей з грамадскасцю і іншымі, папаўненне навуковага дыскурсу філалагічнымі распрацоўкамі заходніх навукоўцаў стварылі перадумовы для новага падыходу да рэдагавання. Але ўсё ж выразна акрэслены дзве асноўныя галіны чалавечай дзейнасці, у якіх рэдагаванне заняло трывалае месца, – выдавецкая справа і журналістыка.

Сёння існуюць дзясяткі дэфініцый рэдагавання як сферы практычнай дзейнасці (А.Э. Мільчын, М.М. Сікорскі, Ю.К. Якімовіч, У.К. Касько, М.С. Цімошык і інш.) і адзінкавыя – як прыкладной навукі. У прыватнасці, ва ўкраінскім навуковым дыскурсе ідзе актыўная дыскусія па ўдакладненні месца рэдагавання ў сістэме навуковых ведаў, распачатая ўвядзеннем новага тэрміна *эдыталогія* прафесарам М.Д. Фелерам у 1996 г. [8]. Так, З.В. Партыка ў артыкуле «Навуказнаўчы аналіз эдыталогіі» прапануе ўжо найменне навукі з выкарыстаннем новага тэрміна: «Эдыталогія – гэта прыкладная навука, якая даследуе метадалагічныя асновы падрыхтоўкі ў СМІ паведамленняў у працэсе іх давядзення да атрымальнікаў» [4, с. 108]. Здавалася б, пры ўвядзенні новага тэрміна зважаецца разуменне рэдагавання – яно дастасоўвае яго да падрыхтоўкі матэрыялаў СМІ. Але выяўляецца, што наадварот пашыраецца: «Давядзенне паведам-

лення да атрымальнікаў адбываецца як шляхам публікавання (выдавецкая справа), – адзначае навуковец, – так і шляхам абнародавання (пашырэння праз каналы радыё, тэлебачання або інтэрнэту; дэманстрацыя ў тэатрах ці кінатэатрах). Пры гэтым пад паведамленнямі мы разумеем не толькі тэкст, але і аўдыясуправаджэнне (напрыклад, музыку, шумы) і відэа, чаго няма ў выдавецкай справе» [4, с. 108]. Узнікае пытанне: кінафільм і спектакль – гэта таксама паведамленне СМІ? Невыпадкова літаральна адразу з’явіліся крытычныя выказванні наконт тэрміна ў артыкуле І.Л. Пабідаш «Рэдагаванне ці эдыталогія?» [5] і ў практычным дапаможніку М.С. Цімошыка «Як рэдагаваць кніжныя і газетна-часопісныя выданні» [7].

У названым дапаможніку аўтар звяртае ўвагу на чарговае павелічэнне ў навуковым дыскурсе англамоўных пазычанняў. Сапраўды, увядзенне англійскай часткі *edit* – «рэдагаваць, падрыхтоўваць да выдання (тэкст)», якая генетычна звязана з лацінскім *editio* – «выданне, выдадзены твор», можа тлумачыцца залішнім імкненнем «асучасніць» ужо замацаваны, таксама ўтвораны з лацінскага пазычання *redactus* – «даведзены да ладу» – тэрмін *рэдагаванне*. Як вышэй было сказана, *рэдагаванне*, як і, напрыклад, *менеджмент* і іншыя падобныя найменні, могуць пазначаць і сферу практычнай дзейнасці, і вучэбную дысцыпліну, і галіну навуковых ведаў. М.С. Цімошык прапануе ўласны тэрмін *рэдагалогія*: – «Гэта складнік навукі пра выдавецкую справу і рэдагаванне, якая даследуе шэраг творчых і арганізацыйна-тэхнічных працэсаў, звязаных з рэдакцыйнай падрыхтоўкай да выдання і абнародаваннем розных відаў тэкстаў» [7, с. 70]. Лічым гэтую дэфініцыю таксама няўдалай, бо спалучэнне «навука пра выдавецкую справу і рэдагаванне» з лагічнага гледжання не вытрымлівае крытыкі.

Адзначым, што ў польскім навуковым дыскурсе таксама функцыянуе падобны тэрмін (*edytorstwo*) са значэннем «выдавецкая справа» (або «рэдактарская справа»), утвораны ад таго ж англіцызма. У даследаваннях польскіх навукоўцаў сэнсавае нападўненне *эдытарства* больш вузкае, чым у дэфініцыі З.В. Партыкі.

Мы прытрымліваемся меркавання, што ўвядзенне *эдыталогіі* нічога не дадае да сэнсавага нападўнення тэрміна ў параўнанні з *рэдагаваннем*. Калі правесці абагульненне, можна прапанаваць наступную дэфініцыю: «**Рэдагаванне** – комплексная навуковая галіна, якая даследуе працэсы вызначэння якасці прапанаванага да абнародавання інфармацыйна-духоўнага прадукту, яго ўдасканалення пры

супрацоўніцтве з аўтарам, адпаведнага афармлення і давядзнення да спажываўца». Мяркуем, што, па-першае, інфармацыйны прадукт як вынік дзейнасці спецыяліста інфармацыйнай сферы і, па-другое, духоўны прадукт як вынік інтэлектуальнай творчасці азначае і пісьмовы тэкст, і графічную выяву, і фота-, і аўдыя-, і кіна-, і відэа-, і мультымедыю... Таксама гэтая дэфініцыя сінтэзуе шырокую трактоўку рэдагавання (*editing*) у брытанскай і амерыканскай традыцыях, якая ўключае працу над падрыхтоўкай да выдання пісьмовага матэрыялу, над кампановай газеты або часопіса, над удасканаленнем фільма або саўндтрэка, у тым ліку з выкарыстаннем інфармацыйна-камунікатыўных тэхналогій [10]. Першыя два складнікі прапанаванай дэфініцыі (вызначэнне якасці як *рэдактарскі аналіз* і ўдасканаленне як *рэдактарская праўка*) з'яўляюцца абавязковымі ў даследаванні кожнага інфармацыйна-духоўнага прадукту, а змястоўнае напаўненне трэцяга і чацвёртага складнікаў – факультатыўнае, бо залежыць ад носбіта, праз які гэты прадукт прапануецца спажываўцу, – друк (кніга, часопіс, газета, дакумент і т. п.), радыё, тэлебачанне, Інтэрнэт, кіно і інш.

Рэдагаванне ў прапанаванай трактоўцы лагічна ўпісваецца ў гіперагіпанімічную таксаномію, ствараючы тэрміналагічнае поле навукі (прапануем толькі тры яго кампаненты):

- 1) выдавецкае рэдагаванне і медыярэдагаванне;
- 2) рэдагаванне агульнае, тытульнае, навуковае, спецыяльнае, тэхнічнае, мастацкае і інш.;
- 3) рэдактарскі аналіз (усяго тэксту – макраўзровень; асобнага выказвання – мікраўзровень) і рэдактарская праўка (вычытка, скарачэнне, апрацоўка, пераробка).

Дэтальнае апісанне кожнага складніка тэрміналагічнага поля ўтварае праблемнае поле рэдагавання як комплекснай навукі. На ўдасканаленні, у прыватнасці, рэдактарскага аналізу сёння ідуць актыўныя пошукі: выкарыстоўваюцца даследаванні ў тэорыі, лінгвістыцы і стылістыцы тэксту, пастулаты Г.П. Грайса, тэорыя маўленчых актаў Дж. Осціна і Дж. Сёрла, крытычны дыскурс-аналіз Т. ван Дэйка і інш. Пастаянныя тэхналагічныя навацыі патрабуюць ад рэдактара валодання новымі кампетэнцыямі, і ён, як слухна заўважаюць брытанскія даследчыкі, «у гэтае электроннае стагоддзе адыгрывае больш важную ролю, чым калі-небудзь да гэтага ў выданні кнігі, праз складанасць вытворчага працэсу» [9, р. 1]. Невыпадкова А.А. Амзін канстатуе: «Падобна, што мы кожныя 5–7 гадоў павінны будзем пераасэнсоўваць актуальны набор навыкаў, перавынаходзіць падыходы

да читача, занавя будаваць кар'еру» [1, с. 378]. У прыватнасці, узнікненне *e-рэдагавання* як новага віду прыкладання высілкаў спецыяліста, які працуе з электроннымі тэкстамі, пацвярджае імкліваць змен у рэдактарскай дзейнасці і патрэбу ў іх асэнсаванні прыкладной навукай.

Такім чынам, рэдагаванне як комплексная навука ўпісваецца ў гуманітарыстыку са сваім (1) прадметам і (2) аб'ектам даследавання: (1) інфармацыйна-духоўны прадукт; (2) метадалогія яго падрыхтоўкі і змены, якія з ім адбываюцца ад аўтарскай прапановы да абнародавання. Зразумела, што рэдагаванне не можа быць аднесена да прыкладных навук, прычым навук грамадскіх (хоць сёння і мае цесную сувязь з інфармацыйна-камунікацыйнымі тэхналогіямі).

ЛІТАРАТУРА

1. **Амзін, А. А.** Интернет-журналистика. Как писать хорошие тексты, привлекать аудиторию и зарабатывать при этом / А. А. Амзин. – Москва : АСТ, 2020. – 400 с.

2. **Былинский, К. И.** Основы и техника литературной правки / К. И. Былинский. – Москва ; Ленинград : Гизлегпром, 1944. – 100 с.

3. **Выдавецкая справа** // Беларуская энцыклапедыя : у 18 т. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 1997. – Т. 4 : Варанецкі – Гальфстрым. – С. 304.

4. **Партико, З. В.** Наукознавчы аналіз эдытологіі / З. В. Партико // Держава та регіони. Сер.: Гуманітарні науки. – 2008. – № 2. – С. 107–115.

5. **Побідаш, І. Л.** Редагування чи едытологія? / І. Л. Побідаш // Всеукраїнська науково-практична конференція «Журналистика. Лінгвістика. Дидактика»: збірник наукових праць. – Полтава, 2010. – С. 217–220.

6. **Сикорский, Н. М.** Теория и практика редактирования : учебник для вузов по спец. «Журналистика» / Н. М. Сикорский. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва : Высшая школа, 1980. – 328 с.

7. **Тимошук, М. С.** Як редагувати книжкові та газетно-журнальні видання : практ. посібник / М. С. Тимошук. – Київ : Наша культура і наука, 2012. – 384 с.

8. **Феллер, М. Д.** Эдытологія (судьбы теории и практики редактирования в Украине) / М. Д. Феллер // Книга и книжное дело на рубеже тысячелетий : Восьмая науч. конф. по проблемам книговедения : тез. докл. – Москва, 1996. – С. 111–112.

9. **Butcher, J.** Butcher's Copy-editing: The Cambridge Handbook for Editors, Copy-editors and Proofreaders / J. Butcher, C. Drake, M. M. Leach. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 543 p.

10. **Dictionary** of the English Language. – Fifth Ed. – Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company [Electronic recourse]. – Mode of access: <https://www.thefreedictionary.com/editing>. – Date of access: 10.03.2022.

Проводится детальное рассмотрение термина редактирование как комплексной прикладной науки, которая имеет связи не только с книговедением и издательским делом, но и с филологией (лингвистикой и литературоведением), текстологией, логикой, герменевтикой, психологией и др. Констатируется избыточность введения термина эдитология, предлагается авторская дефиниция термина редактирование.

The term editing is examined in detail as a complex applied science, which has connections not only with bibliology and publishing, but also with philology (linguistics and literary studies), textology, logic, hermeneutics, psychology, etc. The redundancy of the introduction of the term editology is stated, and the author's definition of the term editing is proposed.

Жук Т.І. (Мінск)

**І.В. ВОЎК-ЛЕВАНОВІЧ: АСНОЎНЫЯ ЭТАПЫ ЖЫЦЦЯ
І НАВУКОВАЙ ДЗЕЙНАСЦІ (ПА МАТЭРЫЯЛАХ ФОНДУ
АДЗЕЛА РЭДКІХ КНІГ І РУКАПІСАЎ ЦЭНТРАЛЬнай
НАВУКОВАЙ БІБЛІЯТЭКІ імя ЯКУБА КОЛАСА
НАЦЫЯНАЛЬнай АКАДЭМІІ НАВУК БЕЛАРУСІ)**

У лістападзе 2021 г. споўнілася 130 гадоў з дня нараджэння беларускага мовазнаўца Іосіфа Васільевіча Воўка-Левановіча (1891–1938?/1943), якому давялося жыць і працаваць у цікавы і нялёгкі час – 20-я гг. мінулага стагоддзя. Адны лічылі яго русіфікатарам, іншыя – сумленным навукоўцам, але і ён, і яго апаненты падзялілі трагічны лёс навуковай інтэлігенцыі свайго часу.

І.В. Воўк-Левановіч нарадзіўся ў вёсцы Копча Свіслацкай воласці Бабруйскага павета (цяпер Асіповіцкі раён Магілёўскай вобласці) «в трудовой землеробской семье», як ён пісаў у аўтабіяграфіі [5, л. 101]. Па іншых крыніцах нарадзіўся будучы вучоны на хутары Лявонаўка ў збяднелай шляхецкай сям'і. Прозвішча Воўк-Левановіч належыць